

Проц М. Діяльність учителів-гуманістів у вихованні школярів (1970-1980-ті рр.)
// Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського простору.
Додаток 4. – Київ, 2010. – Том VII (25). – С.204-212

Проц М.,

викладач Педагогічного коледжу
ЛНУ ім. Івана Франка, аспірант

ДІЯЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛІВ-ГУМАНІСТІВ У ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ (1970-1980-ті рр.)

У статті розкривається досвід авторських педагогічних систем учителів-гуманістів минулих років в галузі виховання, таких як В.І.Білавич, І.Г.Ткаченко, А.Б.Резнік, розглядається проблема подальшого використання набутого досвіду в сучасній загальноосвітній школі.

Ключові слова: педагог-новатор, авторська школа, передовий педагогічний досвід.

Школа за роки свого існування нагромадила багатий педагогічний досвід — джерело розвитку педагогічної науки, підґрунтя зростання професіоналізму, майстерності вчителів-практиків. Його постійне вивчення, осмислення, оновлення зумовлене змінами парадигм освіти, концепцій навчання й виховання, форм і методів практичної діяльності педагогів. Але часто в практиці роботи загальноосвітніх шкіл він ігнорується, оскільки не у всіх учителів та керівників освітніх закладів сформована потреба та навички щодо його вивчення, застосування, що зумовлює необхідність з'ясування сутності цього феномену. Одним із напрямів проведення таких досліджень є вивчення новітніх технологій, ідей, що містяться в передовому педагогічному досвіді учителів минулого та сьогодення, які потребують ґрунтовного аналізу, узагальнення й упровадження у практику, на чому наголошується в "Державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ століття)" та Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті.

Мета нашої статті полягає в окресленні новаторського педагогічного досвіду в галузі трудового виховання для подальшого його використання вчителями-практиками у сучасній загальноосвітній школі.

Основою передового педагогічного досвіду є педагогічне новаторство — діяльність учителів та вихователів, спрямована на поліпшення, раціоналізацію процесу навчання й виховання. Діяльність новаторів стосується завдань, методів і прийомів навчання, форм організації навчально-виховного процесу. Найчастіше організаційною формою реалізації педагогічного новаторства є діяльність експериментальних, авторських шкіл, навчально-виховних комплексів.

Поняття «авторська школа» історично сформувалось як оригінальна загальнопедагогічна, дидактична, методична чи виховна система, опрацьована з урахуванням надбань психології, педагогіки, вітчизняного й зарубіжного педагогічного досвіду, яка реалізується під керівництвом чи за участю її автора (авторів) принаймні в одному навчально-виховному закладі [2, с.208]. Досить часто сьогодні ідею авторської школи використовують при створенні закладів нового типу, таких як гімназія, ліцей тощо.

Передумовою створення авторської школи є новаторські ідеї, що розвиваються в системі теорії та практики навчання і виховання. Таким чином за новаторськими передовими ідеями Ш.Амонашвілі, Є.Льїна, Б.Нікітіна, С.Лисенкової, В.Сухомлинського, В.Шаталова створювалися новітні навчальні заклади. Так, кожній історичній епосі притаманні відповідні особливості педагогічного новаторства, які залежать і від національних традицій, ментальності народу.

Дослідженням передового педагогічного досвіду займалися Ю.Бабанський, Н.Кузьміна, М.Кухарєв, М.Скаткін, Я.Турбовський. В Україні цій проблемі приділяли увагу В.Бондар, Е.Бочковський, М.Красовицький, Л.Момот, К.Присяжнюк, Л.Прокопенко, Є.Савченко, В.Стіос, О.Сухомлинська, Т.Хмара, В.Чепелєв, М.Ярмаченко, О.Ярошенко, та ін.

В Україні у другій половині XIX – початку XX століття педагогічне новаторство розвивалося у рамках радянської педагогіки. Цьому сприяло створення ряду законодавчих документів.

Постановою ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 10 липня 1984 року №218 «Про подальше вдосконалення загальної середньої освіти молоді і поліпшення умов роботи загальноосвітньої школи» відповідно до Основних напрямів реформи загальноосвітньої та професійної школи визначено науково обґрунтовану довгочасну програму вдосконалення народної освіти країни щодо послідовного розвитку трудової, політехнічної школи, піднесення її роботи на новий якісний рівень. А також посилення зв'язку викладання природничих і гуманітарних дисциплін з життям, сприяти тому, щоб воно краще допомогло молодому поколінню зрозуміти навколишній світ [5, с.3-24].

Постановою Центрального Комітету КПРС та Ради Міністрів СРСР від 12 квітня 1984 року № 314 "Про покращення трудового виховання, навчання, професійної орієнтації школярів" у середній школі обов'язковим завданням учителя було проголошено залучення школярів до участі в суспільно корисній праці у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, навчальних цехах і на ділянках підприємств та організацій, у шкільних навчальних та навчально-виробничих майстернях та інших трудових об'єднаннях школярів. У період літніх канікул ширше почали заохочувати школярів до роботи в народному господарстві [9].

Так, значного розвитку рух педагогів-новаторів набув на початку 1980-х років. На теренах Радянського Союзу влаштовували навчальні семінари, відкриті майстер-класи, на яких демонстрували елементи авторських програм педагогів-новаторів. Так, 1988 року проводився експеримент під назвою «Авторська школа», який надав змогу багатьом педагогам проявити свої новаторські ідеї. Експеримент проходив у три тури, під час яких окреслилося сорок авторів, які запропонували найбільш цікаві і цілісні проекти. Серед представників авторських проектів були М.Гузик, А.Тубельський, С.Марьясин,

І.Фрумін, С.Курганов та інші. Цей новаторський розвиток став основою створення Творчого союзу вчителів СРСР [13, с.2]

Окрім вищеназваних в УРСР значного новаторського успіху набули педагогічний досвід В.Шаталова, вчителя-методиста Т.Сірика (м.Полтава), відмінника народної освіти УРСР, директора В.Білавича (Івано-Франківська обл.), заслуженого учителя УРСР, директора школи І.Ткаченка (Кіровоградська обл.), заслуженого учителя УРСР, директора школи Ф.Оксанича (Кіровоградська обл.), передового вчителя Г.Нестеренка (м.Харків) та ін.

Розглянемо детальніше внесок цих новаторів у розвиток педагогічної науки.

Насамперед зупинимося на педагогічній постаті І.Г. Ткаченка. Іван Гурович Ткаченко – заслужений учитель УРСР, директор Богданівської середньої школи № 1 (Кіровоградська обл.), фахівець у галузі трудового навчання й виховання. За час роботи директором школи (1944-1982) середній загальноосвітній навчальний заклад став справжньою науковою лабораторією, до якої їхали за досвідом учителі не тільки з України, а й із-за кордону. І.Ткаченко проявив себе талановитим керівником, організатором педагогічного колективу, активним громадським діячем. Він стежив за новинами в галузі педагогіки і психології як України, так і закордоння. Вивчав досвід А.Макаренка, налагоджував ділові зв'язки з багатьма передовими педагогами (В.Сухомлинським, Г.Нестеренком, В.Білавичем, М.Ставчинським та ін.), науковими установами країни. Він виховав не одне покоління педагогів, директорів, керівних кадрів освіти [3, с.910].

Як вище згадувалося, І.Ткаченко разом з педагогічним колективом керованої ним школи постійно працював над проблемами трудового виховання учнів. Система трудового виховання і профорієнтації в сільській школі була зорієнтована на два аспекти: науково-освітній (міцні та глибокі знання) і науково-технічний (застосування на практиці знань, умінь і навичок в окремому напрямі технічної творчості й сільськогосподарського дослідництва) [3, с.911].

Як педагог-практик і вчений І.Г. Ткаченко постійно працював над удосконаленням системи трудового виховання, основними принципами якої були:

- взаємозв'язок трудового виховання з інтелектуальним, естетичним та фізичним розвитком школяра;
- розвиток особистості у праці;
- висока моральність праці, її суспільно корисна спрямованість і значущість;
- поступове планомірне включення дітей у продуктивну працю відповідно до віку і теоретичної підготовленості;
- багатогранність видів праці;
- творчий характер праці, посиленість трудової діяльності, наукова організація праці.

Коротко розглянемо деякі дидактичні та виховні аспекти системи трудового виховання І.Г. Ткаченка. Основним спрямуванням процесу виховання у Богданівській середній школі, як уже зазначалося, було створення необхідних умов для підготовки учнів до практичної діяльності, зокрема трудової, у сфері сільськогосподарського виробництва. Велика увага при цьому приділялася політехнічному навчанню, в здійсненні якого вдало поєднувалися навчання з продуктивною працею. Звісно, на уроках трудового навчання тут відводили головну роль, позаяк вони мали більші можливості для реалізації завдань трудового виховання. На цих уроках широко застосовувалися проблемні ситуації, наочність, здійснювалася диференціація навчання учнів. Проводилися самостійні роботи: практичні, пізнавальні, творчі [12, с.488-489].

Велику увагу Іван Гурович приділяв трудовому вихованню в позаурочний час. На його думку саме позакласна робота виступає широким полем трудової творчості учнів для практичного застосування знань, умінь і навичок, набутих під час теоретичного засвоєння на уроках. Тому окремі види позакласної діяльності слід підпорядковувати ідеї трудового виховання для розвитку індивідуальних здібностей учнів і підготовки їх до більш тривалого напруження

під час продуктивної праці у сфері сільськогосподарського виробництва [11, с.123]. Так, найчастіше позакласна робота у Богданівській середній школі реалізовувалась через олімпіади та предметні вечори; гурткову роботу; читацькі конференції, літературні вечори; подорожі, екскурсії; створення дитячих творчих виставок та ін.

Таким чином, новаторські ідеї І.Г.Ткаченка у ділянці теорії і практики трудового навчання і виховання, її основні принципи, форми та методи цілком актуальні для використання у навчально-виховному процесі сучасної школи.

Експериментальними пошуками відзначився досвід педагога-новатора Василя Івановича Білавича, який очолював педагогічний колектив Середньоберезівської середньої школи Косівського району Івано-Франківської області. Новаторське надбання педагога можна окреслити трьома напрямками: запровадження комплексного підходу щодо навчання, виховання і практичної роботи з чітким педагогічним контролем, створення навчально-виробничого комплексу з кабінетами, майстернями, лабораторіями, тваринницьким комплексом, навчально-дослідницьким полем, автотракторним парком на 15 одиниць техніки, діяльність учнівської бригади, яка стала структурним підрозділом місцевого колгоспу [7, с.13].

Авторська педагогічна система В.І. Білавича включала залучення школярів до продуктивної діяльності. З цією метою у Середньоберезівській середній школі було споруджено навчально-виробничий комплекс, де створилися всі умови для трудового навчання, виховання і профорієнтації школярів. У школі було створено підсобне господарство, що складалося з двох відділів: аграрного (тваринництво і рослинництво) та промислово-побутового. Тому за цією системою учні з першого по десятий клас протягом навчання опановували все нові види робіт, щоб навчитися усього, що потрібно буде у майбутньому для продуктивного життя, а також для свідомого вибору майбутньої професії [6, с.77]. За педагогічною системою В.І. Білавича, кожний клас був

трудова колективом, який мав конкретне завдання. Так, на уроках і в позаурочний час учні 4-7-х класів виготовляли на замовлення дитячих садків, шкіл, тракторних і рільничих бригад сільськогосподарський інвентар та інструменти. Старшокласники брали участь в оранні, сівбі, культивуванні, зборі врожаю тощо; проводили агротехнічні заходи згідно з технічними картами на полях учнівської виробничої бригади і досліди за завданням дослідних станцій та базового господарства. Продуктивна праця молодших школярів мала відповідне пізнавальне спрямування, а результати дослідницької роботи використовувалися на уроках. В основі цієї роботи лежав принцип орендного підряду. Таким чином, усталився певний порядок: скажімо, із переходом учня до наступного класу, він мав справу з вирощуванням іншої городової культури, із складнішою агротехнікою вирощування тощо. За десять років навчання в школі дитина отримувала знання та вміння садити, сіяти, вирощувати городину, доглядати сад. При цьому учневі відводилося конкретне завдання, певний клаптик землі, де він працював, а відтак бачив плоди своєї праці. Учитель своєю чергою також мав змогу оцінити старання учня, результативність його праці. Крім іншого, за такої системи чітко спрацьовував механізм чесності, який витісняв необ'єктивність оцінки, якої часто припускаються вчителі. Приклад високопродуктивної праці учням завжди подавали батьки, весь педагогічний та обслуговуючий персонал школи.

Між учнівськими ланками та їх членами організовувалось дійове змагання. Така форма організації праці сприяла формуванню в учнів самостійності (вони набували навичок планування і організації праці), виховувала творче ставлення до хліборобської професії. Давала можливість бачити результати праці як цілого колективу, так і кожного школяра. Слід зазначити, що змагання в Середньоберезівській середній школі виходило за рамки внутрішньобригадного і було інтернаціональним.

Суспільно корисне спрямування має робота численній гуртків та клубів. У школі працює 18 гуртків різноманітного спрямування і 26 предметних. Усі учні охоплені творчою позакласною роботою. У 9 гуртках технічної творчості 20 учнів працюють над оснащенням школи, дитячого саду, майстерень; гурток моделювання сільськогосподарським машин створює зразки малогабаритної сільськогосподарської техніки; юні художники у казковому стилі оформляють кімнату для шестирічок.

Середньоберезівська СШ відіграє важливу роль у навчальному і культурному розвитку села і семи населених пунктів, діти яких відвідують її. В умовах сучасного села школа стала центром підготовки підростаючого покоління до праці у народному господарстві. Вона навчає учня не лише оволодівати основами наук, творчо використовувати досвід старших поколінь, а й з раннього дитинства входити у сферу нових суспільних відносин села. На всіх для розвитку колгоспного виробництва, побуту, у закладах культури працюють випускники Середньоберезівської школи.

Великою популярністю в області користується ансамбль пісні і танцю Середньоберезівської школи (100 чол.), який тематично виступає перед виробничниками села, батьками учнів, студентами, пропагує красу і велич мистецтва. Шкільна агіткультбригада постійно обслуговує усі виробничі підрозділи колгоспу.

Багаторічна практика роботи комплексу показала, що концентрація матеріально-технічної бази створює сприятливі умови для якісного виконання навчальних програм, завдань трудового виховання та профорієнтації учнів різного віку, організації продуктивної, суспільно корисної праці та позакласної роботи.

Метою педагогічної системи В.І. Білавича була така школа, що здійснює максимальну конкретизацію трудового навчання без прогалин та пауз у навчальному процесі. Високий рівень професійної підготовки давав можливість учням по закінченні школи вливатись у виробничі колективи [1, с.25]. Рішенням колегії Міністерства освіти УРСР від 28

березня 1984 року було схвалено досвід роботи педагогічного колективу Середньоберезівської школи щодо організації продуктивної праці школярів і включено до Центральної картотеки передового педагогічного досвіду [4, с.3-10].

Серед новаторських навчально-виховних закладів освіти, поширених на території України в другій половині ХХ сторіччя, що готували молодь до свідомого вибору майбутньої професійної діяльності та проводили профорієнтаційну роботу, були міжшкільні навчально-виробничі комбінати.

Один із перших закладів цього типу — Гайворонський навчально-виробничий комбінат у Кіровоградській області (1981), очолюваний директором Яковом Борисовичем Резніком. Цей заклад нагромадив значний досвід трудового виховання учнів. Тут старшокласники органічно поєднували навчання з продуктивною працею. Вони виготовляли меблі для шкіл, дошкільних і позашкільних закладів, виконували різні замовлення колгоспів, підприємств і установ. За 1981-1986 рр. 266 випускників комбінату влилося в різні трудові колективи району, 150 осіб працювали на будівництві, 500 юнаків і дівчат пішли в колгоспи [8, с.3.].

Одним із напрямів трудового виховання навчально-виробничого комбінату було проведення профорієнтаційної роботи серед молоді.

Як показало дослідження, в Гайворонському навчально-виробничому комбінаті профорієнтаційна робота велася за такими напрямками:

- повідомлення учням певного кола знань про найбільш масові професії;
- інформування підлітків про можливості оволодіння тією чи іншою професією;
- формування у школярів позитивного становлення до професій, які є дефіцитними в певному районі;
- зіставлення стану здоров'я учнів, їхніх інтересів, можливостей з вимогами, які професія висуває до людини;
- виховання у школярів професійних інтересів до тієї чи іншої діяльності.

Вивчивши діяльність Гайворонського навчально-виробничого комбінату, погоджуємося з дослідницею З. Тимановською про те, що значне місце у

профорієнтаційній роботі слід відводити праці, яка дозволяє учням глибше вивчити професію. На нашу думку заслуговують на увагу такі форми проведення профорієнтації, як гурткова робота, конкурси "кращий за професією", ін. Гурткова робота при цьому розглядалася як одна з форм самовизначення та підготовки учнів до свідомого вибору професії. Усі форми гурткової роботи були спрямовані на те, щоб допомогти вчителям виявити схильності старшокласників, дати оцінку їхнім можливостям, виховати в учнів наполегливість у досягненні професійної мети [10, с.3].

Як відомо, у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах готували школярів не тільки за спеціальностями, тісно пов'язаними з виробництвом, а й пропонували професії, які викликали велике зацікавлення серед учнівської молоді. Так, для дівчат було відкрито курси перукарів, парфумерів, косметологів, продавців, контролерів, водіїв електротранспорту та багато інших [10, с.3].

Таким чином, можна зробити наступні висновки.

1. Стимулом для розвитку новаторських ідей українських педагогів були тогочасні нормативні документи, зокрема Постанови Центрального Комітету КПРС та Ради Міністрів СРСР "Про покращення трудового виховання, навчання, професійної орієнтації школярів" (№ 314 від 12 квітня 1984 р.), «Про подальше вдосконалення загальної середньої освіти молоді і поліпшення умов роботи загальноосвітньої школи» (№218 від 10 липня 1984 р.), «Про удосконалення системи вивчення і поширення передового педагогічного досвіду» (№2/3 від 29 січня 1987 р.) та ін.
2. Впродовж 80-их років у дослідників І.Г.Ткаченка, В.О.Сухомлинського, Ф.Ф.Оксанича були трактування поняття «авторська школа».
3. Наскрізними ідеями діяльності педагогів-новаторів В.І.Білавича, Я.Б.Резніка, Ф.Ф.Оксанича, І.Г.Ткаченка були: інтеграція трудового виховання з розумовим, моральним, естетичним напрямками виховання; поєднання навчання і продуктивної праці; актуалізація професійної роботи з учнями; виробнича спеціалізація старшокласників та ін.

Література

1. Білавич В. Кого ростити школі // Радянська школа. – 1989. – № 1. – С.24-27.
2. Волкова Н. Педагогіка: [навч. посібник] / Наталія Павлівна Волкова. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 263 с.
3. Енциклопедія освіти/ [ред. В. Кременя]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040с.
4. Збірник наказів та інструкцій Мін-ва освіти УРСР. – 1984. - №11. –С.3-10
5. Збірник наказів та інструкцій Мін-ва освіти УРСР. – 1985. - №2. –С.3-24
6. Кузнецов Ю. Якщо ви – директор // Радянська школа. – 1988. - № 4. – С74-77.
7. Передовий педагогічний досвід: теорія і методика / [ред. Л.Момот]. – К.: Радянська школа, 1990. – 141 с.
8. Погребняк А. Дух творчості // Радянська освіта. – 1981. – 24 червня. – С.3
9. Постановление Центрального Комитета КПСС, Совета Министров СССР "Об улучшении трудового воспитания, обучения профессиональной ориентации школьников" от 12 апреля 1984 года № 314.
- 10.Тимановская З.А. Профориентационная работа в УПК // Школа и производство. – 1987. – № 7. – С 35- 36.
- 11.Ткаченко І.Г. Богданівська середня школа ім. В.І.Леніна / Іван Гурович Ткаченко. – К.: Радянська школа, 1975. – 276 с.
- 12.Українська педагогіка в персоналіях: у 2 т. / [ред. О.Сухомлинської]. – Т.2. – К.: Либідь, 2005. – 550 с.
- 13.Устав творческого союза учителей // Учительская газета. – 1988. – 13 мая. – С.2.

KAPRAL. M

**INNOVATIVE TEACHING IN THE FIELD OF LABOR EDUCATION OF
SCHOOL CHILDREN (1970s-1980s)**

The article describes the past experience of alternative pedagogical systems of innovative teachers such as V.I. Bilavych, A.B. Reznik , and I.H. Tkachenko, and considers the perspective of further application of the acquired experience to the contemporary general school.

Keywords: innovative pedagogue, alternative school, advanced pedagogical experience.